

Hornsbergs villastad

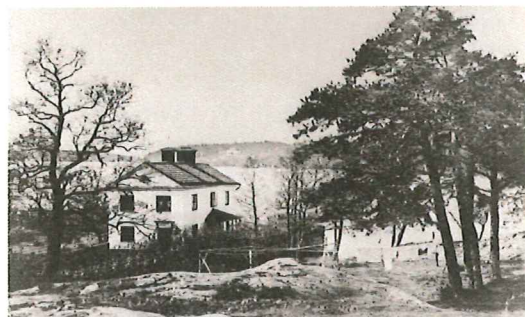
Platsen där Hornsbergs villastad tänktes placerad.

Nordvästra Kungsholmen kunde idag ha sett annorlunda ut. Albert Lindhagen, esplanadsystemets fader, hade sina motståndare. Alla var inte övertygade om den nya stenstadens förträfflighet. Inte bara att regelbundenheten, raka gator och rektangulära kvarter, ansågs skapa monotoni och tristess; hopandet av folk i stora massor kunde leda till fysiskt och moraliskt fördärv och hota samhällskroppens sundhet. Bote-medlet var att göra invånarna delaktiga av landets rikliga tillgång på ljus och frisk luft, att införa naturen i staden. Det räckte inte med närliggande stadsparker, alla borde ha tillgång till en egen, för själen och kroppen livgivande trädgård.

Överklassen visade vägen med Östermalms mondäna villastad, som växte fram i tobakslanden mellan den nya esplanaden och Lilljansskogen. Bakom företaget låg AB Stockholms Byggnadsförening, med bankdirektören Johan Henrik Palme och överståthållaren Gillis Bildt som ledarfigurer. Förebilden hämtades från England men liknande stenökensoaser fanns också i Berlin, Wien och Köpenhamn. Tomterna gick åt som smör, den ena villan överglänste den andra. En av pionjärerna, Claes Adelsköld, ville se en fortsatt villautbyggnad på Norra Djurgården – något som skulle minska behovet av sommarnöjen! – och helst även förlantliga själva innerstaden.

Men experimentet hade sina problem. Den lilla villastaden var lika inrutad som staden i övrigt och uppfördes endast med hjälp av servitut som gav rätt till för- och trädgårdar. Samtidigt närmade sig hyreshusbebyggelsen, något som gjorde att tomtpriserna steg och villorna fick sällskap av mer lönsamma flerbostadshus.

Dock – i reserv fanns ett annat, mer lantligt och mindre hotat område: den gamla egendomen Hornsberg. Frånsett Hornsbergs sockerbruk och några mindre verkstäder, vilka lätt kunde flyttas, var det idealiskt för en gammaldags men modern villastad. Marken hade 1876 köpts in av Tomt AB Hornsberg, i väntan på framtida exploatering och i början av 1880-talet började idéerna ta form. I pressen debatterades en uppluckring av esplanadsystemet och i 1886 års stadsplan öppnades dörren för en mer oregelbunden villabebyggelse vid Hornsberg. Året efter godkändes i stadsfullmäktige ett av intressenterna uppgjort delpreförslag, där det enahanda rutnätsmönstret ersatts av en mer organisk och naturanpassad stadsbildning.

Byggnad på Hornsbergs sockerbruks område, 1889.

Förslag till Hornsbergs villastad på nordvästra Kungsholmen, färglitografip panorama 1886.

Belägen intill Karlbergskanalen, på sluttningen ner mot Ulvsundasjön, var den nya villastaden planerad som en böljande blomma med centrumkalk och kronbladskvarter. Kvartersnamn som Tillflykten, Lyckan, Paradiset och Fristaden tänktes göra den lilla oasen extra tilltalande. I ett visionärt färglitografipanorama målades upp en burgen idyll, på behörigt avstånd från den larmande storstaden. Men den lilla utopin blev aldrig verklighet. Endast ett par hus byggdes. Med dåliga kommunikationer – en ångslupslinje planerades – var platsen alltför avlägsen. I bakgrunden, längs Klara sjö och Karlbergssjön, stack dessutom upp rykande fabriksskorstenar och på andra sidan villastaden närmade sig rader av hyreslängor för den växande arbetarbefolkningen. Kungsholmen hade heller inte det bästa rykte; det var en arbetarstadsdel – med liten pastoral potential.

De som hade råd föredrog att i stället emigrera till de nya patricierförorterna Djursholm och Saltsjöbaden. Så småningom skulle också staden satsa på perifera trädgårdsstäder, även för arbetarbefolkningen. Trots att projektet havererade – namnet Hornsbergs villastad övertogs av ett koloniområde på andra sidan Karlbergssjön – låg stadsplanen fast ända till 1933, då den planerade idealstaden förvandlades till ett industriområde. Där de välskötta trädgårdarna tänktes breda ut sig placerades ett asfaltverk. Med sin lekfullt varierade utformning blev experimentet ändå en inspirationskälla för Per Olof Hallman och andra, som verkade för naturliga och mer organiska stadsplaner – inom ramen för en klassisk regularitet.

Åke Abrahamsson

Källor till "Hornsbergs villastad"

Litteratur

Hammarlund, K.O., Claes Adelskölds stadsplan för Stockholm: ett försvunnet alternativ till Albert Lindhagens förslag, I: S:t Eriks Årsbok, Stockholm 1946.

Paulsson, Thomas, Den glömda staden. Om stadsbyggande i Stockholm under 1900-talets första decennier, Stockholm 1959 (1994).

Stavenow-Hidemark, Elisabet, Villabebyggelse i Sverige 1900-1925, Stockholm 1971.

Ström, Fredrik (red.), Stor-Stockholms villastäder i ord och bild, Stockholm 1942.